

III.

Zázrak Svatého ohně.

Každý poutník a cestovatel, který jest v Jerusalemě o řeckých velkonocích, neopomene použití této příležitosti, aby se nepodíval na „zázrak“ Svatého ohně ve chrámu Božího Hrobu. Pravím úmyslně „zázrak“, neboť všichni obyčejní pravoslavní Řeci, Rusové, Arméni, Syrové jsou pevně přesvědčeni, že je to skutečný, nefalšovaný zázrak, co se na Bílou sobotu děje nad hrobem Páně.

V čem záleží tedy onen zázrak Svatého ohně?

Všechn pravoslavný lid v Palestině a vůbec na východě věří, že na velkonoční sobotu, když jerusalémský patriarcha se modlí u Hrobu Páně, vyšlehne z tohoto zázračný oheň, který má zvláštní očišťující a posvěcující moc. V tomto zázračném ohni vidí pravoslavní zvláštní důkaz pro pravdu svojí nauky a mimořádný projev přízně a ochrany Boží. Velkolepé obřady, jež doprovázejí vyšlehnutí Svatého ohně a obrovská účast lidu při nich působí, že onen Svatý oheň vlastně tvoří v Jerusalemě vrchol a střed celých velkonočních svátků.

Všichni katolíci a také intelligenti jiných vyznání, kteří žijí v Palestině, nepochybují ani v nejmenším o tom, že zázrak Svatého ohně vlastně žádným zázrakem není, nýbrž úplně obyčejným podvodem, a že řečtí kněží a mniši, třebaže o podvodu vědí, přece úmyslně nechávají lid při jeho bludu a pověře, poněvadž to slouží zájmům pravoslavi. Ostatně nevzdělaný pravoslavný lid by si svůj zázrak ani vzítí nedal a k poučení by byl naprosto nepřístupným! Když se před několika lety staly opatrné pokusy lid poučit, tu by málem bylo vypuklo povstání proti patriarchovi Damiánovi, jehož vinili z bludařství a z hříšnosti, pro kterou Bůh se zdráhá modlitby jeho vyslyšet a nechce, aby vyšlehl z Hrobu Kristova každoročně zázračný oheň.

Vzdělanější řečtí kněží, mluví-li s intelligentním cizincem o této věci, vyjadřují se obyčejně obojace a opatrně, říkajíce, že „je to sice oheň posvátný, ale nikoliv zázračný“.

*

Do doby mého prvního pobytu v Jerusalemě připadly právě řecké velkonoce. Bylo nás tehdy v rakouském hospici několik hostů, mezi jinými známý poslanec hrabě Šternberk. Rozumí se, že jsme všichni hleděli zjednat si přístup ke slavnosti tak zajímavé, jakou jest zázrak Svatého ohně. Laskavosti ředitele rakouského hospice měli jsme co děkovati, že nám byla rezervována místa na oné části galerie ve chrámu Božího Hrobu, která jest majetkem OO. františkánů.

Když nadešla velkonoční sobota, tu jsme se plni zvědavosti a očekávání ubírali okolo poledne do chrámu Božího Hrobu. Dva kavasové nás doprovázeli, aby nás chránili a aby nám razili cestu hustými zástupy, jež se kolem Božího Hrobu kupily.

Bylo-li těžko prodrati se nádvořím před Božím Hrobem až ku hlavní bráně, již se vchází, tu skutečné obtíže nastaly teprve uvnitř. Chrám sám tak byl přeplněn lidstvem, že se to takořka zdálo odporovat všem fysickým zákonům o prostoru a místě. Naše obvyklé úsloví, „že by jablko nebylo propadlo“ je příliš slabým obrazem, aby znázornilo onu tíseň tisícíhlavého zástupu, plnicího všechny místnosti chrámu Božího Hrobu. Dvojitá řada tureckých vojinů stěží udržovala uzounký průchod, jímž jsme se konečně husím pochodem dostali do františkánské kaple Panny Marie. Odtud jsme byli uvedeni do zmíněné galerie v prvním poschodí, odkudž jsme pohodlně mohli vše si prohlédnout a sledovat. Do zázraku byla ještě celá hodina času, mohli jsme proto po vůli pásti své zraky na divadle, které se tu před námi odehrávalo.

Pohled, jaký posvátný chrám Božího Hrobu tehdy skýtal, není tak snadno popsati. Již od předešlého dne pravoslavní věřící dleli ve chrámu, aby si zajistili místa. Všechny galerie a římsy byly do posledního místa obsazeny. Ve výklencích a v oknech byla schválně nadělána lešení, kde v krkolomné výši se tísnili pravoslavní diváci;

člověk se divil, že se jich nezmocní závrať, nebo že některý nešťastnou náhodou nespadne dolů. Lepší místa ovšem řečtí popové prodávali za příslušný poplatek. Ve vzdálenějších místech a bočních kapličkách bylo vidět mnoho pravoslavných Rusů, kteří přicházejí v počtu mnoha tisíc ke svátkům velkonočním do Jerusalema. S udivenou tváří a tiše pohlíželi na hluk a vřavu, kterou tropili Řekové a Arabové zaujavší všechna místa poblíže Hrobu Páně.

...

Bylo půl druhé hodiny odpoledne. Doba zázraku se blížila. Z řeckého Katholika vyšel průvod. Šli v něm kněží a mniši vyznání řeckého, arménské a koptického. Řeky vedl sám patriarcha Damianos v bílém zlatotkaném šatu s korunou drahokamy posázenou na hlavě. Arméni a Kopti měli v průvodu své arcibiskupy. Barvy paramentů byly živé a nádherné, celý průvod působil svými barevnými rouchy zvláštním dojmem. Všichni v průvodu zpívali řecké, arménské a koptické zpěvy — každá část průvodu současně ve své řeči. Zástupy, když průvod se počal pohybovat okolo kaple Božího Hrobu, poněkud stichly. Bylo slyšet jen vřestivé a nosové zpěvy pravoslavných kněží a mnichů, zvlášť stále a takorba do nekonečna se opakovalo „Kyrie eleison“!

V průvodu mne upozornili na pověstného mnicha Euthymia. Vyznamenává se dvojí věcí. Předně ohromným bohatstvím, které si zjednal jako předseda řeckého Bratrstva Božího Hrobu. Jeho rukama procházejí všechny příspěvky z Ruska pro Boží Hrob a pro Svatou zemi. Při tom prý mnoho a mnoho uváže v jeho vlastní kapse, takže jej v Jerusalemě znalci cení na tři až čtyři miliony franků. Poněvadž pak peníze na východě jsou mocí, tu i sám patriarcha Damianos musí pěkně poslouchat Euthymia a podržovat se jeho vůli. Druhá věc, kterou se Euthymius smutně proslavil, jest jeho smrtelná zášť a nenávist proti latiníkům. On to byl, jenž násilím se pokusil vyrvat františkánům část chrámu Božího Hrobu jim patřící a jenž najatými pochopy, přestrojenými za řecké mnichy dal františkány, střežící Boží Hrob, ztýrat až k smrti.

Konečně nadešel slavnostní a dlouho očekávaný okamžik. Různí církevní hodnostáři prohlédli kapli Božího Hrobu, aby se přesvědčili, že tam žádného ohně a žádného světla není. Na to vstoupil tam patriarcha sám se shasnutou svící, aby modlitbou svou vyprosil na Bohu zázrak Svatého ohně. Dvěře kaple se za ním zavřely. Pohnuté očekávání a nedočkavost zmocnila se přítomných. Každý měl přichystány plné ruce svazků tenkých svíček, které si chtěl rozsvítit na posvátném ohni.

Patriarcha zavřený v kapli nechal své věřící čekat na zázrak půl hodiny. Měli být patrně všichni přesvědčeni, jak dlouho a jak vroucně se v Hrobu Páně modlí. Najednou ozvalo se zvonění a v otvorech, jež jsou po obou stranách kaple Božího Hrobu, zableskl se oheň. Zástupci hlavních řeckých a arménských klášterů stáli již pohotově a první si rozžali své svíčky v otvoru, dali je do zvláštních nádob a úprkem spěchali se svatým ohněm kordonem vojáků z chrámu. Po té rozžali si své svíce u otvorů jiní, od těch pak ostatní přítomní. Jako když požár se šíří v suché trávě, tak se šířilo rozžehování svíček po celém chrámu. Za deset minut hořelo statisíce a statisíce svíček, jejich matná zář svítila v husté atmosféře, čoud a zápach hořících knotů činil vzduch téměř nedýchatelným.

Patriarcha se v té chvíli objevil ve dveřích, vedoucích z Božího Hrobu, drže v rukou hořící svíci. Vlna lidská se zachvěla a vrhla k němu. Čím spíše má kdo rozžatou svíci od svíce patriarchovy, tím je Svatý oheň účinnější. Dříve však, než se ona lidská vlna srazila, řečtí mniši vzali patriarchu na ramena a pozdvednuvše jej, podávali jej s neobyčejnou rychlostí jedni druhým, až jej tímto způsobem dopravili do Katholika (řecký kůr před kaplí Božího Hrobu), a tak jej zachránili před tlačícím se zástupem, jenž by jinak mohl patriarchu umačkat.

Jakmile Svatý oheň v Božím Hrobě zableskl, ozval se v celém shromáždění výkřik a jásot který těžko popsát. Bylo v tom řevu cosi nelidského a zvířecího. Když již

všichni měli rozžaté svíce, následoval nový průvod kněží a mnichů okolo Božího Hrobu, nové zpěvy se ozývaly chrámem, doprovázeny jsouc křikem a jásáním všech přítomných. Teprve ke čtvrté hodině, když průvod byl skončen, počaly se místnosti chrámové pomalu vyprazdňovat

Svatému ohni připisují, jak již řečeno, pravoslavní zvláštní očišťující a posvěcující moc. Proto, když přítomní měli již svíce rozsvícené svátým ohněm, tu plamenem jejich svou tvář ovívali, vdechovali plamen, dotýkali se jím různých částí těla. Neboť svátý oheň prý očišťuje od hříchů onu část těla, kterou se člověk provinil.

Nehoráznou radost z celého toho divadla měl pan hrabě Šternberk. Stále se obdivoval, jaký smysl pro barvu a pro pohyb mají orientálci, a ujišťoval nás, že i ty nejdivočejší obstrukční scény v parlamentě vídeňském nejsou ničím u porovnání s křikem a rejem, které právě viděl v Božím Hrobě...

Já jsem si zase vzpomínal na orgie thesalských bakchantek nebo na kněze Bálový, kteří křikem a tancem uctívali svého boha... Křesťanského na slavnosti Svatého ohně není nic. Je to divoká pohanská orgie lidských vášní a nějhanebnější zneuctění onoho místa, které je tím odsouzením hodnějším, když uvážíme, že celý onen Svatý oheň je pouhá komedie a obyčejný podvod!

Když v kouři a dýmu celá stemnělá prostora chrámová byla naplněna ohnivými jazýčky svíček, když sotva jsme mohli dýchat v zápachu a čoudu, tu se mi zdál chrám Božího hrobu obrazem pekla...

Pouze jediný světlý dojem odnesl jsem si toho dne z chrámu Božího Hrobu. Když Řekové, Arméni a Koptové se již dostatečně vykřičeli, a když jejich vrískavé a chraptivé hlasy umlkly, tu přítomní Rusové zanotili velkonoční chorál:

Cnristos voskrese!
Smertiju smert' popral
i nám život daroval...

Lahodný nápěv, překrásné hlasy Rusův, něžná harmonie, v níž se tisíce přítomných spojilo, vše to působilo, že jejich slovanský zpěv, ozývající se u Božího Hrobu, zdál se býti andělskou melodií, která odkudsi z daleka vnikla do tohoto místa poskvrněného hanebnými orgiemi pekla!

*

...

Zajímavou jest otázka, kdy a kterak onen vyličený obřad Svatého ohně byl ve chrámu Božího Hrobu zaveden, jaké to byly příčiny a okolnosti, jež k němu zavdaly podnět. Ze starých cestopisů a itinerářů je patrné, že od dob křížáckých obřad Svatého ohně existoval v té formě, jak jej známe dnes my, a že již v té době byla všeobecnou víra v jeho zázračný původ. Historické doklady, v nichž lze stopovati vznik Svatého ohně před dobou křížáckou, sebral docent olomucké fakulty Dr. Gustav Klameth ve své zajímavé práci o Svatém ohni.¹⁾ Výsledky jeho pátrání podáváme v následujícím.

Jest všem zajisté znám obřad katolické církve na Bílou sobotu, kdy před ostatními ceremoniemi se světí oheň. Oheň tento, jenž má být z kamene vykřesaný, jest vhodným a případným symbolem Krista, jenž vlastní mocí vstal z mrtvých z hrobu. Kdy toto svěcení ohně bylo v západní církvi zavedeno, nedá se přesně zjistit. Dle papeže Zachariáše (741—752), který obřad tento ve svém listu k Bonifácovi popisuje, na Zelený čtvrtek, když se světilo sv. křížmo, měly se tři velké lampy s olejem uschovati na ukrytém místě v kostele; tam se mělo pečovat o to, by oheň až do soboty vytrval, z nich pak se měl vzít oheň pro svěcení křestné vody. Jak patrné, oheň tehdy se na tři dny uschoval a tak krásně znázorňoval Krista Pána, který po tři

1 Gustav Klameth, Das Karsamstagsfeuerwunder der heiligen Grabeskirche Wien 1913.

dny ležel v hrobě. V dobách následujících však vidíme, že oheň se neuschovává, nýbrž zažehuje na Bílou sobotu a to buď třením dvou dřev, nebo pomocí skleněných čoček, nebo posléze, jak tomu je do dnes, vykřesáním z kamene.

Že se i v chrámu Božího Hrobu jednalo původně o podobný obřad, totiž o svěcení ohně na Bílou sobotu, je každému na první pohled patrné a také nejstaršími doklady stvrzeno.

Poutnice z jižní Francie jménem Aetheria, jež okolo r. 385 Palestinu navštívila, popisuje ve svém velezajímavém cestopise obřady Sv. týdne v kostele Božího hrobu. O Bílé sobotě praví, že se slaví podobně jako u ní doma. Oheň pak že se vynese z jeskyně vnitřní, kde lampa stále ve dne v noci hoří. Vidět z toho, že obřad onen byl takový, jak nám jej popisuje papež Zachariáš; o nějakém zázračném rázu Svatého ohně není tu ani stopy.

Podobně řecká kniha obřadů (Typikon) ve Sv. Hrobě pocházející asi z 8. století mluví o tom, že patriarcha „vynese oheň z Hrobu Páně“, nic se nezmiňujíc o nějakém zázraku.

Proměna církevního obřadu svěcení ohně v domnělý zázrak musila se udátí během devátého století. Kdy a jak se to stalo, nedá se zjistit. Tolik je jisto, že lid od té doby věří v zázrak svátého ohně a že víra ta během století stále více se utvrzuje.

Arabský historik Mas'udi, který v r. 926 procestoval Palestinu, mluví již o tom zázraku, podotýká však, že „oheň jest roznicen obratným a dovedným způsobem, který je udržován v hlubokém tajemství.“ Dle zpráv současných poutníků, hlavně ruského mnicha Daniele (1108–1115), zaněcovaly se lampy u Božího Hrobu, když lid i kněží dlouhými modlitbami a voláním „Kyrie eleison“ tuto milost od Boha si vyprosili. A nejen v Božím Hrobě samém, nýbrž i mimo něj, na Kalvarii a jinde v chrámu počaly lampy, když přišla určitá chvíle, samy hořeti. Ba Francouz Fulcherius z 12. století vypráví, že v jeho přítomnosti se zanítily na padesát lamp, ne najednou, ale po sobě. Onen oheň, jak nám dále vypravují starí poutníci, nepotřeboval knotu, měl zvláštní lesk, cinobrovou barvu a také zvláštní zápach.

Z toho všeho smíme právem usuzovati, že se podařilo kněžím řeckým vynalézt zvláštní chemickou směs, která po určité době sama se vzněcovala. Pozoruhodno jest, že zavedení zázraku Svatého ohně padá přibližně do té doby, kdy byl vynalezen „řecký oheň“. Řecký oheň to asi byl, jenž zaval kněžím řeckým podnět k tomu, že se pokoušeli nalézt a také skutečně našli onu směs, již pak se při Svatém ohni používalo. Poněvadž řecký oheň, pokud nám známo, obsahoval petrolej, síru, smolu a ledek, můžeme se domnívat, že i při Svatém ohni takových neb podobných látek bylo použito. Na to poukazuje i ona zvláštní barva a zvláštní zápach Svatého ohně, o nichž se zprávy očitých svědků zmiňují. Dle toho, jak směs ona byla připravena, bylo třeba delší neb kratší doby, aby se vznítily. Proto i Svatý oheň někdy se objevil brzy, což bylo považováno za zvláštní důkaz Božské milosti, jindy bylo potřeba dlouhé doby a mnohých modliteb, než oheň se vzňal.

Řeční kněží v Božím hrobě neměli asi z počátku úmyslu, lid uvést v omyl a nevydávali Svatý oheň za zázrak. Chtěli pouze do velikonoční liturgie zavést efektní a účinný obřad, který by slavnostní ráz ceremonií ještě zvýšil. Než prostý a nevzdělaný lid brzy v ohni, který zdánlivě sám a bez lidského přičinění se vzněcoval, viděl zjev zázračný. Víra v zázrak při Svatém ohni stala se brzy všeobecnou; od 10. století počínaje všechny zprávy poutníků mluví o Svatém ohni jako o skutečném zázraku. V zázraku tomto pak viděl lid proti mohamedánům zvláštní důkaz pro pravdu křesťanského učení a doklad Božské milosti i ochrany. Tato okolnost byla příčinou, že kněží ono přesvědčení prostého lidu trpěli a nikterak proti víře v zázrak Svatého ohně nevystupovali, nýbrž svým mlčením ji potvrzovali. Přesvědčení pak o skutečném zázraku brzy se tak rozšířilo a tak upevnilo, že i křesťané západní přicházející do Jerusalema a hlavně křižáci neměli žádné

pochybnosti, že se tu jedná o skutečný zázrak, jimž Bůh každoročně oslavuje Svata místa a slibuje křesťanům svou ochranu.

Jak řeční kněží využívali naivní víry křížáků v onen zázrak, o tom máme dva zajímavé doklady.

Zmíněný již Fulcherius, dějepisec první křížácké výpravy, již se osobně účastnil, líčí nám dramaticky, co se po dobytí Jerusalema událo na Bílou sobotu r. 1101 v kostele Božího Hrobu. Vůdcové i vojáci křížáčtí byli ve chrámě očekávající onen zázrak, o němž tolik byli slyšeli. Liturgie se konala řecky i latinsky. Kněží řeční i latínští se svými patriarchy vykonávali posvátné obřady. Kyrie eleison ozývalo se neustále lodí chrámovou, ale ač již uplynula třetí hodina odpolední, zázrak se nedostavil! Latinský patriarcha vrhl se na tvář před Božím Hrobem úpěnlivým hlasem prose Boha o seslání Svatého ohně ale marně! Sklíčení a zarmoucení opustili křížáci chrám, přemýšlejíce, čím se proti Pánu Bohu provinili, že jim důkaz své přízně, Svatý oheň, odepřel seslati. Druhého dne konali prosebný a kající průvod na nádvoří chrámu Šalomounova. Mezi tím, co se tam modlili, byli v chrámě Božího Hrobu jen Řekové a Syrové a tu najednou — zázrak se dostavil, svatý oheň se vzňal!

Něco podobného vypravuje i ruský archimandrita Daniel, rovněž již zmíněný. I jemu dovolili Řekové postavit svou lampu k Božímu Hrobu. Svatý oheň sestoupil, zapálil lampu jeho a lampy Řeků, ale lampy Franků a latinůků zůstaly nezapáleny!

Obě tyto události dají se velmi prostě vysvětliti. Řeční kněží od počátku nenáviděli latinůků tedy i křížáků. Aby se jim pomstili, je pokořili a ponížili, nedali tehdy v r. 1101 do lamp jednoduše oné hořlavé látky, až příštího dne, kdy křížáci nebyli ve chrámě Božího Hrobu. Totéž udělali latinůkům i tehdy, kdy mnich Daniel byl v Jerusalemě svědkem zanícení Svatého ohně.

To, co zde řečeno o vzniku Svatého ohně, staví řecké kněžstvo u sv. Hrobu do velmi špatného světla. Třeba neměli s počátku úmyslu klamati lid a pouze mlčeli, když víra v zázrak se šířila, nepoučující věřících, jak to bylo jejich povinností, později již dopouštějí se přímého klamu a podvodu. V roce 1101, když křížáci marně s pláčem Boha prosili o Svatý oheň, tu řeční kněží k tomu přihlíželi s utajenou škodolibou radostí. Klamem a podvodem chtějí dokázat svou povýšenost a přednost před latinůky.

Do dnešního dne ve chrámu Božího Hrobu děje se domnělý zázrak Svatého ohně. Tisíce a tisíce pravoslavných jsou přesvědčeny, že tu jde o skutečný zázrak. I dnes řeční kněží k tomu mlčí a zneužívají víry naivního lidu. Úsudek o tomto jednání může býti pouze jediný a každý nestranný člověk, má-li trochu smyslu pro pravdu, musí s ním souhlasit: Zázrak Svatého ohně je hanbou celého světa a největší hanbou řecké církve, která na tom nejposvátnějším místě světa provádí podobný podvod.

HUDEC, Tomáš. *Obrazy z východu*. Brno: Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje, 1915. 359, [1] stran. Bibliotéka poučná a zábavná; strana 118-135.